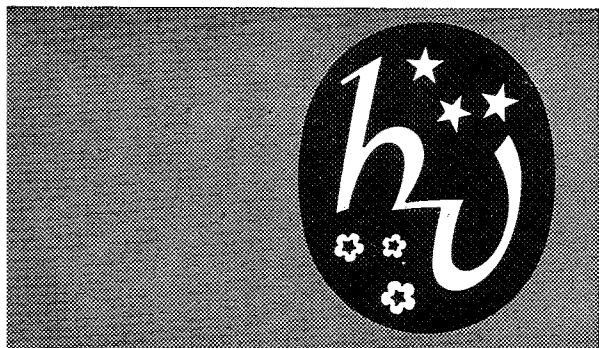

In Frankrijk zijn de laatste tijd nog al eens roofovervallen geweest op benzinstations, zelfs zoveel, dat de pompbedienden bewapend worden en dat er overal slimme bedenkensels komen om het geld te bewaren, zoals u hier ziet in Versailles. Enkele of ettelijke dieven benadelen niet alleen de pomp, die zij bestelen maar benadelen alle andere pompen, automobilisten, zij hebben wantrouwen gekweekt en zij laten een spoor van ongewone zaken achter. Ik vind het wel eens merkwaardig, dat op deze kant van de misdaad zo weinig nadruk valt.

Niet lang geleden is een kindermoordenaar gepakt en tot bekentenis gekomen. Wat heeft deze gevaarlijke psychopaat (hoe is het mogelijk, dat hij gewoon rondliep!) behalve de moorden ook nog op zijn geweten? Een tijd van ondraaglijke spanning voor alle ouders uit die streek, verbod aan de kinderen om uit te gaan met de gevolgen van dien en de onmogelijkheid voor alle normale, fatsoenlijke mensen, kindervrienden om ooit nog een klein kind mee te nemen in de auto, een eindje met ze te wandelen, ze een snoepje te geven, ze ergens zo maar aan te spreken.

De enkele psychopaten, de helaas vele exhibitionisten, de oude viezerds hebben het voorgoed voor alle andere mensen en voor alle kinderen verpest. Het is deze kant van misdaad of abnormaal gedrag die mij altijd het woedendst maakt. Beseft u eens wat een tirannie de enkele misdadigers uitoefenen. Zij zijn machtig en veranderen de samenleving.

U vindt het volgende misschien sentimenteel maar ik vind het verschrikkelijk. Van de zomer reed ik op een eenzame weg, zag twee meisjes van zowat vier jaar. Ze waren kennelijk erg moe en ver van huis. Wat zou gewoner zijn dan ze naar huis te brengen? Nee dat kan niet, want de kinderen hebben natuurlijk het gebod niet met vreemden mee te rijden en breng ze dan niet in verleiding.

Zo wordt in dezen de zaak getiranniseerd door oude en jonge smeerkappen, die niet in de vrije maatschappij zich zouden mogen bewegen.

Theoreticus en organisatie

In zijn discussie met Friedrich Heer spreekt Szscsny over de „terreur” die door een geestelijk amechtig en politiek almachtig christendom op de openbare mening wordt toegepast. Christelijke parlementariërs en professoren, vakverenigingsleiders en industriekeizers veronderstellen bij iedereen als vanzelfsprekend een christelijk wereldbeeld; maar haast nooit argumenteren hun humanistische collega's van uit hun atheïstische of agnostische levensvisie, — het zou welhaast tegen de goede toon zijn en bovendien gevaarlijk...

In Utrecht heeft dr. Bonger de spreker gevraagd waarom de Duitse geestverwanten in deze situatie elkander niet meer steun gaven en in Amsterdam heeft W. C. Koppenberg een soortgelijke vraag gesteld. Szscsny's antwoord was weinig bevredigend en tegenover onze georganiseerde Duitse geestverwanten zelfs enigszins laatdunkend en onrechtvaardig. Wat ik hierbij aan te tekenen heb wil ik zo formuleren, dat ik het onveranderd voor het tijdschrift van de Duitse buitenkerkelijken vertalen kan.

Inderdaad vertoont het Humanistisch Verbond in menig opzicht een hoger niveau dan de Duitse Freireligiösen Gemeinden, hoewel Szscsny dat niet wist toen hij de uitnodiging naar Holland aannam! De oprichting van het Humanistisch Verbond is in zijn soort een „Sternstunde” geweest, — met een geniale intuïtie hebben de oprichters het juiste moment benut en voor hun ideeën een doeltreffende vorm gevonden: het moment waarop onze liberale en socialistische bewegingen zich van oude ideologieën begonnen te ontdoen, waardoor niet alleen vele duizenden enkelen maar ook een belangrijke traditie en onmisbare overgeerfde waarden „dakloos” dreigden te worden. De Duitse organisaties hebben het heel wat moeilijker om een vorm te vinden, die helemaal van deze tijd is. Voor de Duitse Vrijdenkers is de kerk een exponent van het kapitalisme gebleven, maar er bestaat geen partij meer in Duitsland die van de vrijdenkers als geestverwanten gebruik maakt. Andere groepen komen uit een „deutsch-völkische” richting — uit de richting Bayreuth dus! De kernorganisaties dateren echter reeds van diep uit de 19e eeuw, toen radicaal-liberale dominees zich met hun gemeenten tot zo ver aan de grens van de christelijke leerstelling ontwikkelden, dat zij er plotseling buiten stonden. Inderdaad doen deze „Gemeinden” met hun neiging tot symboliek en „liturgie” soms wat ouderwets en sentimenteel aan. Maar het gemeenschapsleven is aanzienlijk intensiever, de invloed op de eigen kinderen groter en er worden maatschappelijke kringen bereikt, die bij ons in de kou blijven staan. Het meest verwant aan het H.V. is wel die groep van de oude Monisten — maar wanneer Szscsny hen nog ergens in de buurt van Haecel

zoekt, dan spreekt hij met even weinig kennis van zaken als de theoloog dr. De Jong, die in Utrecht vond dat naast Szscsny's boek de Nederlandse humanistische literatuur niet telde...

Wie wil en moet Szscsny op de duur bereiken? Zijn discussie met christelijke tegenstanders is zeker een boeiend intellectueel steekspel. „Tegenstanders?” Dat zijn volgens Szscsny zelf die lieden die met straaljagers naar Lourdes gaan bedevaren, Szscsny's contrasten in Duitsland en bij ons zijn nauwelijks nog representatief; velen hangen zelfs al tussen schip en valreep of behoren tot dat soort waarvan Schweitzer schrijft, dat zij twee uur over de opstanding van Christus kunnen preken zonder dat aan het eind duidelijk geworden is of zij er zelf in geloven of niet, Szscsny heeft dit ook zelf begrepen. Er kan geen twijfel aan bestaan: zijn lezers, bondgenoten en eventueel zijn leerlingen zijn vóór alles de Vrijreligieuze gemeenten van Duitsland.

Nu zijn er wel in de geschiedenis geestelijke leiders aan te wijzen wier uitwerking uitging slechts van hun werk en leven — b.v. Erasmus of Goethe of Multatuli. Maar dat waren dan ook grote mogendheden die door hun bestaan alleen al de maatschappij dwongen met hen rekening te houden. Bijzonder karakteristiek schijnt mij echter het geval te zijn waarin een groot theoreticus de bezieler van een actuele beweging wordt, — ik denk hier b.v. aan Marx. Hij was het type van de wetenschappelijke theoreticus; zijn geestelijke afstand van zijn volgelingen — de Marxisten — was zeker niet geringer dan die tussen Szscsny en de Duitse humanisten. Maar hoe hartstochtelijk heeft Marx hun opvoeding ter hand genomen, hen bezielde en hun doelstellingen trachten te richten!

Ook Szscsny wil niet alleen toestanden analyseren en interpreteren maar veranderen. Hij wil niet de ongeloofwaardigheid van het christendom aantonen, maar een al lang ongeloofwaardig geworden christendom aan de kaak stellen, welks innerlijke onwaarachtigheid en behoudzucht onze wereldbeschouwelijke en politieke situatie vergiftigt. (Ik vind het noodzakelijk hieraan toe te voegen, dat dit probleem zeker voor ons land minder fataal ligt dan voor Szscsny's vaderland; daar tegenover ligt het in andere westerse landen nog erger dan in Duitsland).

Er zijn factoren die een innige samenwerking van alle humanisten in Duitsland bijzonder noodzakelijk maken. Wij zijn er ons veel te weinig van bewust, dat de christelijke sekten, inzonderheid de dopers, bij ons een volkomen ander geestelijk klimaat hebben helpen verwerven dan b.v. het Lutherdom in Duitsland. Hierbij komt, dat de Duitsers in de laatste ge-

Slot op pag. 5

Uitgave van het Humanistisch Verbond — Verschijnt om de veertien dagen
15e jaargang no. 22 — 19 november 1960

Kritisch allerlei

Allah is groot, Mohammed is zijn profeet. Moge uw roem oneindig zijn en de toekomst van uw vijanden verschrikkelijk. Ziedaar de boodschap die, volgens een radioreportage, door de mohammedaanse opperpriester in het oor werd gefluisterd van de kort geleden geboren Iraanse troonopvolger. Arm jongetje, dat nog geen dag oud al werd geconfronteerd met de menslievendheid waarmee godsdienstige leiders over hun medemens denken. Want wie zijn, nu al, de vijanden van dit onschuldige borelingske? Bij alle Libelleromantiek rondom het huwelijk van de sjah en rondom deze geboorte, mogen wij ons overigens wel eens bedenken, hoeveel minder de vreugde zou zijn geweest als het eens een meisje was geworden. Wij willen de vreugde niet door een wanklank bederven, maar het moet ons toch van het hart, dat Iran op zijn minst hierin een achtergebleven gebied is. Ons Nederlanders, die al zoveel jaren op zo uitmuntende wijze door vorstinnen geregeerd worden, moet dat, ondanks de damesbladen, toch wel onplezierig aandoen.

Wie denkt dat de mohammedaanse „ethiek” van de genoemde opperpriester fundamenteel afwijkt van wat christelijke voorgangers op dit gebied te zien gaven, doet er goed aan in het Haagsch Dagblad eens na te lezen hoe de hoogst christelijke volgelingen van aartsbisschop Makarios op Cyprus aan hun wraak zijn begonnen op al diegenen die zich een andere toekomst voor het eiland hadden voorgesteld. Een staaltje daarvan: „Het verschrikkelijkste lot trof de 54-jarige Zacharias Karafotia. Hij werd aangevallen door een aantal mensen en neergeslagen. Twee mannen goten benzine over hem uit en staken het aan. Voor de ogen van zijn aan een boom vastgebonden vrouw verbrandde hij levend.” Het is maar één voorbeeld; het Haagsch Dagblad vult vier kolommen met dit soort berichten over de christelijke naastenliefde van lieden die waarschijnlijk ook dagelijks bidden: „Vergeef ons onze schulden, gelijk wij vergeven onze schuldenaren...”

Gelukkig zijn de wakkere mannen van onze B.B. weer eens in het nieuws geweest, en wel door de ten koste van forse bedragen opgezette oefening Copex, die daarop neerkwam, dat 25 dames en heren zich in de commandobunker te Berg en Dal bij Nijmegen lieten opsluiten om daar atoomoorlogje te spelen. Heel toepasselijk verklaarden ze na afloop dan ook unaniem, dat ze het erg gezellig hadden gehad. Natuurlijk was dat niet de enige verklaring. Er is in die bunker van alles onderzocht, en de uit-

komsten van dat onderzoek zijn uiteraard van het grootste belang. Althans voor de B.B., want wij vragen ons nog altijd af wat die vijftientig zouden moeten uitvoeren in hun door radioactiviteit vergiftigde omgeving. Weet de B.B. soms helemaal niet, dat er nu nog steeds mensen sterven in Hiroshima, ook onder degenen die pas lang na de ontploffing in de stad kwamen? Of weet de B.B. dat wel, maar past het eenvoudig niet in het spel?

Umag het wel weten: er ging bij ons thuis een hoeraatje op, toen de Nieuwe Rotterdamse Courant meldde, dat de redacteur van de rubriek Dezer Dagen weer terug was. Misschien wordt dat begrijpelijk wanneer u de onbetaalbare zin leest waarmee deze redacteur zijn beschouwingen herbegint: „U moet het niet verder vertellen aan Jacques Gans, Elsevier en de Morele Herbewapening, maar terwijl Chroestsjow in New York zat, was de schrijver van Dezer Dagen in Rusland.” Nou ja, diezelfde redacteur, in wie Jacques Gans, slecht ingelicht als hij pleegt te zijn, prof. C. D. J. Brandt meent te herkennen, wordt dan ook door de genoemde pennevoerder uitgemaakt voor „bolsjewistisch propagandist”, iets wat, als we het in de Telegraaf of Elsevier lezen, haast een eretitel begint te worden voor intelligente lieden die wat genuanceerder plegen te denken dan in die bladen gebruikelijk is.

Het is dan ook al een hele tijd geleden dat Jacques Gans zijn boek Het veege lijf schreef, waaruit wij citeren: „Soms aan het kleine tafeltje in het oude café (het journalisten-café Scheltema naast het Handelsblad, schuin tegenover het enorme gebouw van de Telegraaf, Red.) verlang ik naar den oorlog terug. Toen was er geen publiek en er waren geen dagbladen. Als men tenminste de lorren die bleven verschijnen dien naam niet wil geven. Wel waren er eenige kleine geschriften, die tegen de macht en tegen het publiek schreven. En men dacht niet aan adverteerders, die toch collaboreerden of aan boze abonnés die toch de bevelen van de bezetters opvolgden en in het andere land gingen werken.” De vrijgeest die Gans toen was, filosofeert kort daarop: „In de frissche buitenlucht opkijkend naar de machtige couranten-gebouwen besef ik plotseling de nietigheid van mijn slordige gedaante (...) en dikwijls als ik aan den dag van morgen en aan de schuldeischers denk, besluit mij de gedachte: „Als ik eens naar binnen stapte. Een half kolommetje volschrijven een paar maal in de week...”” Welnu, Jacques Gans is naar binnen gestapt, en wel bij het blad

waarover hij toen nog zo'n duidelijk oordeel had...

De Haagse jeugdactie (H.A.J.A.) heeft een collecte gehouden, die het „respectabele, niettemin tevens teleurstellende” bedrag van f 22.000 heeft opgebracht. Ondanks de grootte van dit bedrag is de H.A.J.A. teleurgesteld, doordat die opbrengst 5½ mille minder is dan het vorig jaar, terwijl juist meer nodig is, en gezien de stijgende welvaart ook meer zou kunnen worden verwacht. Ware het niet, dat in dezelfde tijd waarin de H.A.J.A. mocht collecteren, een schier oneindig aantal andere collectes en collectetjes plaatsvond, die door de H.A.J.A. alle worden opgesomd, en die de Haagse redactie van de Nieuwe Rotterdamse Courant de verzuchting in de pen gaf: „Is het niet veeleer nog een wonder, dat onder zulk een overdadig beroep op onze beurs, een collecte voor Jeugd in nood een zo hoog bedrag oplevert? Is het niet hoog tijd dat de plaatselijke overheid tot een drastische herziening komt van dit collecteprobleem, zulks in het belang van de organisaties en instellingen waarom het is te doen? Daarbij kan de onverkwikkelijke ruzie waarbij het Protestant interkerkelijk thuisfront weigerde om met het Humanistisch thuisfront gezamenlijk te collecteren met als gevolg dat het P.I.T.

In ons vorig nummer haalden wij de woorden van dr. Van Rhijn aan, die zo terecht vaststelde, dat Rome en de democratie elkaar niet liggen.

Gevaarlijker wordt het echter, wanneer deze vijand zich op pantoffels aandient, zoals in onze merendeels katholieke damesbladen. Een ergerlijk staaltje daarvan vonden wij nog onlangs in Margriet, dat op de van dit soort bladen bekende suikergoedtoon de recente verlovings van koning Boudewijn met doña Fabiola behandelt. Over de bezoeken van België's toekomstige vorstin aan Boudewijn zegt Margriet dan:

„Maar zelfs de meest geslepen journalist heeft daar niets achter kunnen zoeken en in dat opzicht had de jonge koning de welwillende medewerking van Generaal Franco, die heeft bepaald dat alle door hem aan de pers gegeven voorschriften, zonder meer moeten worden gevolgd.”

Aardig toch van die Franco. Die bepaling is overigens niet voor deze speciale gelegenheid geschapen, maar belemmert al jaren de persvrijheid in Spanje. Een fascistisch regiem dat alleen dank zij knevelarij en onderdrukking van minderheden in stand kan blijven en dat zich aan de ergste misdaden jegens zijn tegenstanders schuldig maakt, kan dan ook moeilijk een vrije pers verdragen.

Er was trouwens een complete regeringswijziging nodig om Franco in de gelegenheid te stellen zich door een politiek althans enigszins acceptabele figuur bij het huwelijk in Brussel te doen vertegenwoordigen. Maar dat schrijft Margriet niet; het zou de lieve lezeressen eens uit hun borduurproblemen kunnen opschrikken.

Een skelet van woorden
in de ruimte.
Mijn dood zal zijn
wat overbleef

De wijzer

als laatste waarde.

Stenen zwevend,
en dieren verdiepend,
kinderen zwijgend;
een hevig hoofd in harde adem

van trouw.

De wereld had geen weerstand meer,
er heersten vele vorsten.
En mensen druppelden als melk

het leven in
het leven uit.
En mensen druppelden als melk.

Skelet van woorden
in de ruimte;
mijn dood zal zijn
wat overbleef:

Een bouwwerk in een lucht van later
te arm, te dun misschien te teder.
Een kleine trots, een grote weemoed:
een witte waarde in het grijs

als hevig hoofd
in harde adem.

Uit: Fem Rutke - Blauw gras. 's Gravenhage, 1960.
Uitgeverij A. A. M. Stols/J. P. Barth.

Na de volkstelling 1960 (I)

Al is de Volkstelling 1960 al weer bijna een half jaar achter de rug, toch is er wel reden alvast terug te komen op enige punten die daarbij aan de orde gekomen zijn. Later zal de uitslag uiteraard nog aandacht vragen, maar ditmaal gaat het nog een keer om de telling zelf en wat daarmee samenhangt. Men zal zich herinneren dat het Humanistisch Verbond daarover een circulaire heeft verspreid en ook overigens getracht heeft aandacht te vragen voor een juiste invulling. Dat dit commentaar zou uitlokken was te verwachten. Het is ook gekomen, en het is misschien goed daar nog even bij stil te staan.

Ik ga voorbij wat er b.v. in een aantal zuidelijke (katholieke) kranten en in sommige provinciale (protestantse) persorganen naar aanleiding van ons communiqué over het humanisme te berde gebracht is; het waren de bekende insinuaties en verdachtmakingen op een niveau dat hier geen verdere bespreking vergt. Anders is dat met enkele reacties uit hervormde kring, al was het alleen al om het feit dat juist uit deze kring de laatste tijd blijken van een toenemende bereidheid om het humanisme serieus te nemen gekomen zijn. Daarom is er alle aanleiding op het commentaar uit die kring in te gaan, en wat kan men dan beter als uitgangspunt nemen dan een artikel in Hervormd Nederland van niemand minder dan ds. Landsman, de secretaris-generaal van de hervormde synode.

Ds. Landsman heeft meer dan eens blijken gegeven ten aanzien van het humanisme een brede visie te hebben. Daarom leest men wat hij in dit verband schrijft met meer dan gewone belangstelling. En het moet dan ook veelzeggend genoemd worden, als blijkt dat hij op dit punt naar mijn mening de plank volkomen misgeslagen heeft. Veelzeggend namelijk wegens het nog altijd diepgaande misverstand omtrent de feitelijke situatie in de verhoudingen tussen christenen en buitenkerkelijken in ons land. Ik laat hier allereerst het gehele stukje uit „Hervormd Nederland” van 11 juni 1960 volgen.

„Geen” telt ook mee

„Onder dit opschrift heeft het Humanistisch Verbond enige dagen vóór de volkstelling in sommige delen van ons land huis aan huis een circulaire verspreid. Het H.V. wilde met deze circulaire voorlichting geven over de invulling van de vraag over kerkgenootschap of godsdienstige gemeenschap. De bedoeling van het H.V. is duidelijk. Men wilde het percentage onkerkelijken zo hoog mogelijk opvoeren door mensen die nog aarzelden of ze wel het woordje „geen” zouden invullen, een hart onder de riem te steken.

U hebt belijdenis gedaan? U bent gedoopt? Dacht u dat u, omdat de kerk u daarmee als tot haar behorend beschouwt, daaraan gebonden was? Het is helemaal niet beslissend! Als u, naar uw huidige overtuiging beslist niet tot enig kerkgenootschap wilt behoren, vul dan rustig „geen” in. Dat is in 1960 volkomen normaal! We moeten n.a.v. deze circulaire enige opmerkingen maken.

In de eerste plaats: wat het H.V. beweert is zuiver zakelijk gezien reeds onjuist. Wie lidmaat b.v. van de Hervormde kerk is, behoort ook tot die kerk, tenzij hij schriftelijk aan de kerkeraad van de Hervormde gemeente waar toe hij behoort, te kennen heeft gegeven uit de kerkelijke gemeenschap te willen treden. Wie deze beslissing nog niet heeft genomen doet er onjuist aan bij gelegenheid van een volkstelling „geen” in te vullen.

Ten tweede: acht het H.V. het werkelijk zijn taak met nadruk erop te wijzen dat het in 1960 een volkomen normale zaak geacht wordt niet tot een kerk te behoren? Wie achten dit een volkomen normale zaak? Het Humanistisch Verbond? We hadden voor we deze circulaire lazen altijd van de humanistische voormannen begrepen dat ze in het H.V. wilden proberen een geestelijk centrum te geven aan de humanisten, die geen deel hebben aan het christelijk geloof. Niet dat het eigenlijk hun bedoeling zou zijn de opvatting in het Nederlandse volk te verbreiden dat het normaal is, neen, zelfs volkomen normaal, niet tot een kerk te behoren. Ook als u „geen” antwoordt telt u mee! Wat wordt daarmee bedoeld door het H.V.? Wat is de positieve zin van dit negatieve „geen”? Hoe dit ook zij, het moest ons van het hart dat we het betreuren dat het H.V. meende, deze circulaire te moeten verspreiden.

We kunnen ons moeilijk voorstellen dat ze het H.V. ten goede is gekomen.”

Tot zover (ds.) F. H. Landsman. Zie ik het goed, dan omschrijft hij in de derde alinea min of meer het (reformatorisch) kerkelijke lidmaatschapsbegrip en wil dat als maatstaf laten gelden bij de volkstelling. Daarmee alleen al rechtvaardigt hij ongewild onze circulaire. Want deze maatstaf is in lijnrechte strijd met de voorschriften van de volkstelling. Op die voorschriften hebben wij nauwkeurig de aandacht gevestigd. Blijkens de reactie van ds. Landsman niet zonder reden. Want als hij al van verkeerde veronderstellingen uitgaat, hoe zal het dan gesteld zijn met de „gewone” man en de doorsnee teller. Onzuivere resultaten zullen het gevolg zijn.

En dat is heel jammer, want het gaat bij de volkstelling niet om de vraag of iemand volgens kerkelijke begrippen al of niet tot de kerk behoort; het gaat er om – blijkens de onduidelijke formulering – of hij tot de lidmaten van de kerk gerekend wil worden. Dat is ook wat in dit geval belangrijk is. Want de volkstelling is geen controle op de lidmaatschapsadministratie van de kerken, maar een peiling van de feitelijke verhoudingen. Als een onderzoek van deze aard naar de godsdienstige gezindte enige zin heeft dan moet het een onderzoek zijn naar . . . de gezindheid. Daarvoor is maar één maatstaf, n.l. wat de betrokkene er zelf van denkt.

Wat bedoelt het H.V.?

In de vierde alinea van het aangehaalde stukje kan men lezen, dat de schrijver altijd begrepen had, dat (de voormannen van) het H.V. een geestelijk centrum wilden scheppen voor humanisten. Dat is niet helemaal juist, en waarschijnlijk bedoelt de schrijver dat ook niet. Het gaat ons in elk geval om een geestelijk centrum voor buitenkerkelijken. En daaronder verstaan wij ook de onkerkelijken die feitelijk buitenkerkelijk zijn; die zich hoegenaamd niets meer aan de kerk gelegen laten liggen en in die kerk ook generlei steun of aanknopingspunt voor hun geestelijk leven vinden. Overigens is het aan hen zelf en niet aan ons uit te maken of ze iets aan het humanisme hebben; of ze „ervan gediend zijn”, zoals de formule luidt. Of ze daardoor zelf humanist worden is een zaak apart. En zeker worden ze niet altijd lid van het H.V.

Maar dat was hier ook niet aan de orde! Onze circulaire maakte geen propaganda voor de buitenkerkelijkheid. Zij beklemtoonde niets anders dan de wenselijkheid van een nauwkeurige invulling van het volkstellingsformu-

De Volkstellingscirculaire van het Humanistisch Verbond:

Dezer dagen zult u de formulieren ontvangen voor de algemene volkstelling 1960, die dan – na door u ingevuld te zijn – na 31 mei weer zullen worden opgehaald. De gegevens, die op die manier verzameld worden hebben grote waarde, het is dus wenselijk dat de formulieren zo nauwkeurig mogelijk worden ingevuld. Bij vorige volkstellingen is gebleken, dat vooral de vraag over kerkgenootschap of godsdienstige gemeenschap veel moeilijkheden oplevert, ook al zijn de vraag en toelichting duidelijk gesteld. Toch is een juiste invulling ook hier van belang.

Als u naar uw huidige overtuiging beslist niet tot enig kerkgenootschap of godsdienstige gemeenschap gerekend wenst te worden dient „geen” te worden ingevuld, ook al is u gedoopt of heeft u belijdenis gedaan, of ook al waren uw ouders kerkelijk. Dat enig kerkgenootschap u omdat uw ouders kerkelijk waren of omdat u gedoopt bent of belijdenis hebt gedaan als tot de kerk behorend beschouwt, is niet beslissend voor de invulling van het volkstellingsformulier. Omgekeerd kunt u zich tot een kerkgenootschap laten rekenen, zonder daarvan lid te zijn, maar alleen als u daartoe bepaaldelijk wenst te behoren.

Het Humanistisch Verbond wil er met nadruk op wijzen, dat het in 1960 volkomen normaal geacht wordt, indien men niet tot een kerk behoort. In 1947 – bij de vorige volkstelling – vermeldde één op de zes Nederlanders (17.04 %) niet tot een kerk te behoren. In sommige gemeenten vormden de buitenkerkelijken meer dan de helft van de totale bevolking en in de steden Amsterdam, Rotterdam en Den Haag gezamenlijk meer dan een derde.

Ook als u op de vraag of u tot een kerkgenootschap of godsdienstige gemeenschap behoort „geen” antwoordt telt u mee.

lier: „geen” als men beslist niet tot enig kerkgenootschap gerekend wilde worden, en omgekeerd, zo staat er uitdrukkelijk, „wel” als men geen lid was, maar niettemin bepaaldelijk tot een kerkgenootschap gerekend wenste te worden. In dit opzicht betrachtte de circulaire alle objectiviteit. Want er is maar één ding, dat ons interesseerde: een juiste invulling volgens de regels van de volkstelling. Het was bepaald niet overbodig daarvoor de aandacht te vragen. Dat blijkt wel uit het stukje in „Hervormd Nederland”. Daarmee wordt een wetenschappelijk belang gediend, maar evenzeer een praktisch belang. Daarover in een volgend artikel.

J. P. van Praag

Rechtzetting

In het artikel „Humanisme in een impasse” (M. en W. van 5 november) gelieve men in plaats van het tussenkopje „Koen miskend” te lezen „Kern miskend”.

Alleen het humanisme kan het tegen het communisme opnemen

Deel uitmakend van een kleine groep Engelsen, Fransen en Nederlanders, bezochten wij gedurende een week Berlijn, zulks op uitnodiging van de „Arbeitsgemeinschaft der Kirchen und Religionsgesellschaften in Berlin.“

Hoe zonderling ook de positie van West-Berlijn moge zijn als een democratische enclave in een volksdemocratische staat (de D.D.R. of- tewel de Deutsche Demokratische Republik), men verlieze niet uit het oog, dat West-Berlijn de enige opening biedt voor de onderdrukte Oost Duitsers, waardoor men kan ontsnappen. Overal elders zijn de grenzen hermetisch gesloten; slechts West-Berlijn is tamelijk makkelijk bereikbaar van de D.D.R. uit. Iedere dag druppelen ongeveer 500 vluchtelingen de opvangcentra binnen. De Oost Duitsers, die hun schepen in Oost-Duitsland achter zich verbrand hebben en naar het woord van Tacitus „een riskante vrijheid boven een (betrekkelijk) veilige slavernij verkiezen“, bestaan slechts voor een gering percentage uit ongewenste elementen; de grote meerderheid bestaat uit mannen, vrouwen en kinderen, die op respectabele gronden de communistische druk niet langer wensten te verduren.

In West-Berlijn weet bijna een ieder, hoe het ervoor staat in de D.D.R. Vandaar dat de S.E.D. (voortzetting van de vroegere communistische partij) in West-Berlijn praktisch geen aanhangers meer telt. Men behoeft maar weinig in Oost-Berlijn gezien te hebben, om te begrijpen, dat het communisme geen voorspoed voor Duitsland inhoudt. West-Berlijn heeft veel gemeen met het Rotterdam van vandaag: allereerste grootscheepse nieuwbouw daar, waar de oorlog open plekken heeft veroorzaakt.

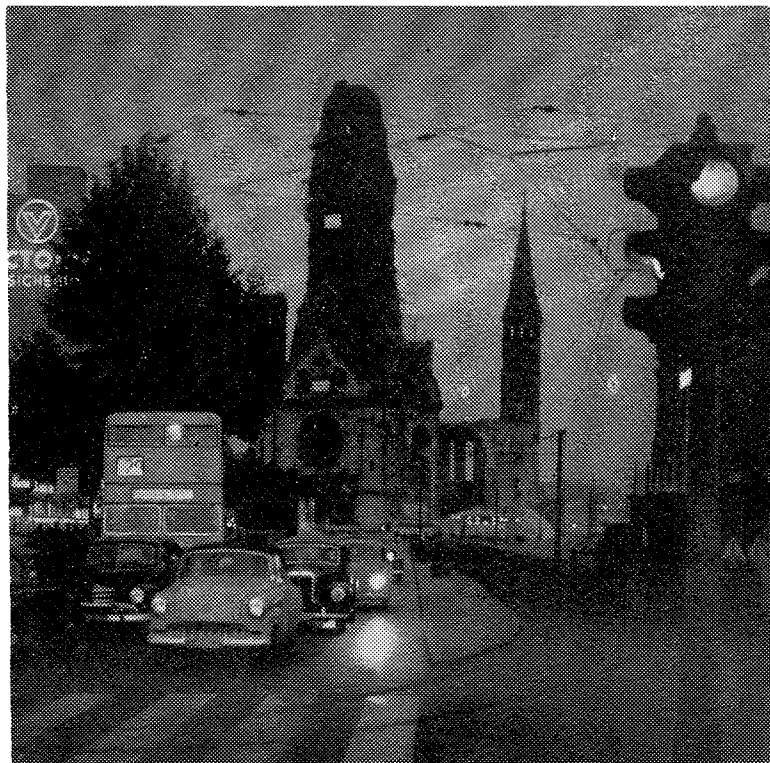
Oost-Berlijn echter lijkt als twee druppels water – behalve dan de imposante Stalinalee – op het Rotterdam van 1945: enig puin geruimd, vele gebouwen en huizen kapot en weinig of geen nieuwbouw.

Tegen deze achtergrond, die duidelijke taal spreekt, willen wij twee belangrijke verschijnselen bespreken, allereerst het positieve feit van de elders ter wereld niet geëvenaarde oecumenische samenwerking in geheel Berlijn, en daarnaast de verbeterde en uitzichtloze strijd tussen communisme en christendom in de D.D.R.

I. Wat de Arbeitsgemeinschaft in Berlijn tot stand brengt

De Arbeitsgemeinschaft is uit nood geboren: toen zij in 1947 werd opgericht als werkelijk alles-omvattende godsdienstige organisatie met 28 aangesloten kerken en groepen, was het

West-Berlijn:
Kurfürstendamm

noodzakelijk, dat men gezamenlijk alle mogelijke wensen (herbouw, uitgave van geschriften etc.) voorlegde aan de bezettingsautoriteiten. In West-Berlijn is inmiddels de toestand genormaliseerd; men wendt zich bij voorkomende gelegenheden tot de Senaat van West-Berlijn; meestal kan men daar aan de slag gaan zonder overheidsbemiddeling. In Oost-Berlijn ligt dit alles natuurlijk nog zeer ongunstig. De Arbeitsgemeinschaft is uit nood geboren: jaren van haar bestaan o.m. het volgende gepresteerd:

1. de publikatie van een boek met de veelzeggende titel: „Was die Andern glauben“;
2. de regeling van radiouitzendingen, niet alleen voor de evangelische en r.k. kerken, maar ook voor de kleine religieuze groeperingen;
3. het organiseren van religieuze vormings- en voorlichtingscursussen voor volwassenen;
4. het steunen van religieuze organisaties voor de jeugd (in de D.D.R. geheel verboden);
5. financiële en geestelijke steun voor gevangenen.

Dat evangelischen en joden, r. katholieken en Christengemeinschaftler waarlijk loyaal samenwerken in deze Arbeitsgemeinschaft, is een unicum. Men beseft, dat religieuze verdeeldheid in de onmiddellijke nabijheid van het massieve communisme een anachronisme is. Het verschil in opvattingen blijft natuurlijk bestaan, doch er is wederzijds respect. En dit verschil in opvat-

tingen leidt in Berlijn niet – zoals helaas bijna overal elders – tot onwil samen te werken op praktisch terrein.

Jammer genoeg kwamen wij niets te weten over de positie van het humanisme in Berlijn. Wel vernamen wij, dat de Westberlijnse vriedenkersorganisatie overheidssubsidie geniet – evenals de kerken.

II. Communisme contra christendom in de D.D.R.

Het communisme heeft in de D.D.R. een strijdmethode tegen het christendom ontwikkeld, die in de communistische wereld uniek is en in vele opzichten grote resultaten boekt. Zoals men weet, bestaat de bevolking der D.D.R. hoofdzakelijk uit evangelisch luthers. De grote massa der evangelische bevolking ging niet of nauwelijks ter kerke. De enige werkelijke band was: doop, Konfirmation (op 14-jarige leeftijd, bij het verlaten van de lagere school), huwelijksinzegening en kerkelijke begrafenis. Deze band wordt thans door de communistische overheid met succes doorgesneden, met name wat betreft de Konfirmation. Naast en tegenover de Konfirmation stelt zij de „Jugendweihe“. Na communistische „schoolcatechisatie“ volgt de Jugendweihe met de daaraan verbonden toegang tot kantoor, fabriek en landbouworganisatie. Natuurlijk is deze Jugendweihe „vrijwillig“, maar het vinden van een betrekking is uiteraard ten nauwste verbonden met het al of niet ondergaan van deze Jugendweihe...

In 1959 werd 70 % van de Oost Duitse jeugd „geweicht“. De kerken staan hier vrijwel machteloos tegenover. Het aanvankelijke veto hebben zij dan ook laten varen. Zij zien slechts toe, dat hun Konfirmanden – voor zover zij zich genoopt voelden, de Jugendweihe te ondergaan – desondanks niet bezweken zijn voor de communistische indoctrinatie. Wat de overige concurrerende plechtigheden betreft: Namensfeier (contra doop), Eheweih (contra huwelijksinzegening) en Grabweihe (contra kerkelijke begrafenis), deze plechtigheden hebben nog geen wortel geschoten.

Schoolcatechisatie is door de communistische overheid (o.i. niet geheel ten onrechte) afgeschaft, maar ook het kerkelijke godsdienstonderwijs buiten schoolverband wordt op even geraffineerde als onbillijke wijze belemmerd. De kinderen zitten van 's morgens vroeg tot aan het einde van de middag op school, zodat hun moeders naar de fabriek kunnen gaan en de invloed van het ouderlijk huis tot een minimum wordt gereduceerd. Voor catechisatie is feite-

Oost-Berlijn:
Stalinalee

De vereenzaamde mens

In het „Haagsch Dagblad” troffen wij een beschouwing aan, die wij hier met instemming overnemen.

De mens is niets; de staat, de partij (in feite één en hetzelfde) is alles. Op deze verschrompeling van de mensenwaarde, die zich ook uit in de minachting van de in het Westen zo hoog in aanzien staande burgerlijke rechten en vrijheden, berust niet in de laatste plaats de weerzin, welke democraten koesteren jegens het communisme. In onze landen heeft ieder recht op het bepalen van zijn eigen lot en het leiden van zijn eigen leven. Collectieve contracten en sociale wetten hebben daarbij op redelijke wijze een eind gemaakt aan de bestaansonzekerheid, waaronder voorheen zoveel gebukt gingen. Er worden congressen gehouden, die zich bezighouden met het vraagstuk van het lawaai en meer in het algemeen met het „storingsvrij” houden van de privé-levens.

Het is zeer de moeite waard, en toch heeft ook dit zijn grenzen. Het is zeer leerzaam, eens iets te lezen over degenen die aanvankelijk vluchten uit Oost-Duitsland naar het Westen en later toch weer teruggaan. Want al zijn de oorzaken van dit weeromkeren naar de onvrijheid lang niet alle onder één noemer te brengen, één motief blijkt toch telkens en telkens weer zeer sterk te gelden, n.l. dat der vermeende onverschilligheid voor persoon en lot van de vluchtelingen. Deze klagen, dat zij geen liefde vinden en geen belangstelling. „Daarginds worden wij gedwongen tot het deelnemen aan bijeenkomsten, en staan wij voortdurend onder controle. Dat is niet zo mooi, natuurlijk. Maar hier is helemaal niets.”

Nu is het voor een eerlijke beoordeling goed om te weten, dat het gros der vluchtelingen niet teruggaat maar blijft. Ook staat vast, dat kerken en sociale instellingen zich wel degelijk met de vluchtelingen bezighouden. De aandacht mag er voorts op worden gevestigd, dat aanpassing van mensen aan de maatschappij een proces is, dat in het Westen van oudsher wordt bepaald minder door de wijze, waarop de maatschappij

zich met de mensen bemoeit dan andersom. Zo zou de conclusie kunnen luiden, dat de klachten, waarvan wij boven gewag maakten, niet redelijk zijn.

Verontrustende verschijnselen

Laat ons oppassen! Er zijn toch wel verontrustende verschijnselen. Een man wordt aangereden. Liggend aan de kant van de weg moet hij anderhalf uur wachten, vóór iemand het de moeite waard vindt om voor hem te stoppen, hoewel in de tussentijd velen hem moeten hebben gezien. Een oude vrouw sterft in haar kleine stadswoninkje. Vier weken later ontdekt de huurophaler, die er geen genoeg mee neemt dat op zijn bellen niet wordt opgedaan, wat er is gebeurd. Geen bureu, geen leveranciers, geen familieleden, die de moeite hebben genomen, eens poolshoogte te nemen. Zij zijn verantwoordelijk voor hun eigen lot, niet voor dat van anderen. Ziehier enkele voorbeelden, die met tal van andere kunnen worden vermeerderd. Vooral bij mensen op oudere leeftijd geeft het „ieder voor zich” veelvuldig aanleiding tot droeve vereenzaming. Maar niet bij hen alleen. Men merke maar eens op, hoe dit vereenzamingsmotief doorklinkt in het werk van tal van jonge schrijvers.

Het kan dan toch niet worden ontkend, dat op de vrijwilligheid gebouwde gemeenschap in de Westelijke landen een aantal tekortkomingen vertoont; tekortkomingen, die eerder zijn bevorderd dan tegengegaan door de grootscheepse en bepaald niet schrielle sociale voorzieningen. Het is, alsof de mensen, die het zich kunnen veroorloven, een royaal gebaar hebben gemaakt, doch op voorwaarde dat zij dan ook verder geen gezeur hebben. Geen armoede, geen onzekerheid: het zijn dingen van grote betekenis, maar in de grond van de zaak uitsluitend van materiële aard. En het is en blijft nu eenmaal zo, dat de mensen van brood alleen niet kunnen leven.

Er zou hiervan nog veel te zeggen zijn; doch voorlopig lijkt het het belangrijkste, dat de men-

lijk slechts de zaterdagavond of de zondag beschikbaar. Van volkskerk is de evangelische kerk tot „Freiwilligkeits-Kirche” ingeschrompeld. Op zich zelf is dit niet zo erg, maar ernstig is het, dat de jeugd systematisch wordt bewerkt, om aan de kerk de rug toe te keren. Over de toekomst is men dan ook in kerkelijke kringen somber gestemd, ook al blijft men moedig voortwerken.

Zonder uitzicht

Wij noemden de strijd tussen communisme en christendom zonder uitzicht en hiermee bedoelen wij het volgende:

De afloop van deze strijd hangt af van het toekomstige lot van de D.D.R. Blijft de D.D.R. een communistische vazalstaat en de werkslaaf van Rusland, dan is het lot van het christendom bezegeld. Wanneer echter de D.D.R. met West-Duitsland een nieuw vrij Duitsland gaat vormen, dan zal de lutherse kerk een nieuwe bloei tegemoet gaan – zij het dan als Freiwilligkeits-kirche en niet langer als door de overheid geprotegeerde volkskerk. Dit zou geestelijke winst betekenen.

En toch, ook al zou geschieden, wat wij vurig voor Duitsland hopen, voor ons gevoel is de strijd tussen communisme en christendom in de D.D.R. in wezen zonder uitzicht – afgezien van de afloop van deze strijd. Het was de voorganger der Christengemeinschaft in Groot-Berlijn, de heer Vermehren, die dit bedektelijk

onder woorden bracht tijdens een gesprek met evangelische predikanten uit de D.D.R. Wij zullen nu maar met eigen woorden formuleren, wat hij meer *suggereerde* dan *poneerde* (dit was tactvol, omdat een poneren tactloos zou geweest zijn in de toen heersende sfeer van medeleven met dappere strijders tegen een meedogenloze overmacht).

Enige mogelijkheid

De lutherse orthodoxie is niet in staat, het marxistisch-leninistisch-stalinistisch materialisme te ontzenuwen, omdat deze orthodoxie staat en valt met het achterhaalde bijbelse wereldbeeld (schepping, zondeval, kruis, verlossing, zaligheid na de dood voor de gelovigen). Zeer zeker kan het communistische materialisme weerlegd worden, doch alleen van een up to date, wetenschappelijk verantwoord humanisme uit.

Het communistische materialisme biedt in principe geen ruimte voor de menselijke vrijheid en waardigheid. Slechts het humanisme kan dit op een voor de moderne mens aanvaardbare wijze doen.

In wezen is de strijd tussen communisme en christendom een strijd tussen twee dwalingen. Alleen het humanisme (niet het „socialistische humanisme” van Ulbricht) kan het communisme aan en is in de strijd met geestelijke wapens sterker dan het communisme.
Beilen P. D. van Roijen

sen in het Westen zich het meer en meer falen van hun verantwoordelijkheid voor hun naasten bewust worden. De gedwongen gemeenschap in de communistische landen is een aantasting van de menselijke waardigheid; maar het gemis aan belangstelling voor het welzijn van de medemens in 't Westen is 'n ondermijning van de grondslag der samenleving.

Lezingen voor de radio

20 november 9.45 uur (VARA) Dr. H. Bongers: „De derde krachtbron”;

27 november 9.45 uur (VARA) mej. mr. J. J. Th. ten Broecke Hoekstra: „Verdraagzaamheid”;

4 december 9.45 uur (VARA) Prof. dr. Libbe v. d. Wal: „En wat zegt de Humanist daarvan?”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.

Slot van pag. 1

neratie zo vaak en zo krachtdadig „heropgevoed” zijn, dat zij zoetjesaan weer bij de kleine man uit het oude Duitsland van de achttiende eeuw zijn aangeland, die volgens Lichtenberg het hart niet had „te zeggen, dat er een koude wind waait, wanneer hij niet eerst gehoord had, dat andere mensen het ook gezegd hadden”.

Dit is niet slechts een probleem voor de humanist en vrijdenker. Wanneer b.v. in Duitsland gedeeltelijk met officiële middelen onlangs een „roodboek” uitgegeven werd met namen en gegevens over enige duizenden Duitse intellectuelen, wetenschapsmensen en artisten, die in de loop van de laatste jaren hun namen onder protesten tegen de Duitse atoombewapening gezet hadden; wanneer enige maanden geleden de antimilitaristische muziekdocent Keller uit Detmold of de vooraanstaande protestantse historica Prof. dr. Renate Riemeck door de regering „gemassregelt” en hun protesterende studenten door de minister honds behandeld en bedreigd werden, dan raakt dat o.m. ook de Duitse buitenkerkelijken. Een democratie n.l. is dodelijk bedreigd, wanneer de heersende machten (staat, partij, vakvereniging, kerk, de economie, het leger) je niet toestaan het hen lastig te maken, en wanneer het *niet* hebben van een eigen mening en gezindheid tot een middel wordt in de strijd om het bestaan. En Duitsland is niet het enige land waarin men met magische formules zelfstandig denken en handelen tracht te verlammen.

Taak van een humanistische beweging is het, voor de gelijkgerechtigdheid en rechtsgelijkheid van humanist en humanisme in het openbare leven op de bres te staan, de laffe, lauwe en egoïstische hoogmoed van de intellectuelen te doorbreken en in het bijzonder de wat verbijsterd en schichtig geworden „gewone man” trots en moed te geven tot eigen mening en een eigen geestelijk bestaan. Wij zijn blij met de boeken van Szscsny en vooral ook onze Duitse vrienden kunnen er veel aan hebben. Maar omgekeerd is ook Szscsny met zijn pedagogische bedoelingen en zijn sociaal-politieke doeleinden aangewezen op strijdvaardige organisaties, die – mede door hem geschoold, geïnspireerd en geleid – in staat zijn zijn ideeën te helpen uitdragen en verwezenlijken.
Hein Herbers

De existentiële filosofie (I)

door Prof. Dr. C. A. Mennicke

Wanneer wij filosoferen – d.w.z. nadenken over wereld en leven – zoeken wij naar klaarheid omtrent de situatie en de bestemming van de mens in de wereld. In deze zin filosofeert ook de meest eenvoudige handarbeider, wanneer hij met zijn buurman over de nieuwste aard-satelliet, over de onrechtvaardigheid van de belastingwetten of over de toenemende criminaliteit in alle landen spreekt. Want al deze vragen werpen problemen op, die ten slotte de situatie van de mens in deze wereld überhaupt raken en er bestaat nergens ter wereld meer algemene, onbetwifelde en onweersproken zekerheid. En meer en meer nemen allen aan de discussie van deze problemen deel, ze worden er, misschien tegen hun wil, bij betrokken. Men heeft voor deze toestand in Duitsland de term „Dauerreflexion” gevonden, om te typeren, dat onafgebroken over alles en nog wat, geloofs- en overtuigingskwesaties inclusief gereflecteerd, d.w.z. gefilosofeerd wordt.

Toen wij in december van het vorig jaar het overlijden van prof. C. A. Mennicke meldden, herinnerden wij eraan dat hij ons kort voor zijn dood toestond zijn voordracht over de existentiële filosofie in Mens en Wereld af te drukken. Met de publikatie daarvan maken we in dit nummer een begin.

Prof. Mennickes voordracht maakt deel uit van een reeks inleidingen in het winterseizoen 1957-'58 uitgesproken voor de Bilthovense Kring. Ze werden gebundeld en door de Wereldbibliotheek onder de titel „Grote filosofieën en de huidige mens” als nr. 126 in de reeks De Wereldboog uitgegeven.

Het boekje bevat naast de voordracht van wijlen prof. Mennicke de volgende bijdragen: „De betekenis van Lao-Tse's denken voor onze tijd” door dr. Kwee Swan Liat, „De betekenis van Hegels wijsbegeerte voor de huidige mens” door dr. G. H. van Senden, „Goethe, de universele mens” door G. H. Streurman, „De betekenis van Nietzsche voor onze tijd” door prof. dr. L. Flam, „Krishnamurti, over het ware mens-zijn” door H. G. Goverts.

Ik stel er prijs op uit te spreken, dat volgens mij de filosofie in de hoge zin van het woord met deze „Dauerreflexion” altijd rekening dient te houden. Niet slechts, omdat zij met hetgeen in de brede lagen van het volk en volkeren gaande is, contact moet houden, wil zij niet haar bestaansgrondslag in het geheel der mensheid verliezen, maar ook omdat op de problematiek van het menszijn nooit vat te krijgen is, als men niet de vervlochtenheid van de mens in natuur en maatschappij mede begrijpt en zich de consequenties daarvan voor het leven van ziel en geest tracht duidelijk te maken.

Wanneer ik hier van filosofie in de hoge zin van het woord spreek, dan bedoel ik hiermede een filosoferen, dat methodisch geheel en al verantwoord is. Dat is bijv. op exemplarische wijze bij Aristoteles het geval, waar logica, fysica, ethica en metafysica in een methodisch

precies aangetoond verband staan, zodat men dit verband altijd kan controleren en proefondervindelijk nagaan. Het hoogtepunt en onbereikte ideaal van dit soort filosoferen is ongetwijfeld Hegel, die dan ook in zijn Encyclopaedie alle wetenschappen bij het wijsgerig denken betreft en wil aantonen, dat de waarheid alleen dan als zodanig herkend kan worden, wanneer de wijsgerige methode de sleutel biedt voor het in de samenhang van het geheel thuis brengen van ieder mogelijk verschijnsel ter wereld. Iedere wijsgerige stelling, waarbij dit niet mogelijk is, noemt hij abstract, omdat zij buiten het verband van het geheel ongelegitimeerd blijft slaan.

Vrij van Aristoteles

Wanneer men wil begrijpen, waarom deze methodische verantwoording van wijsgeren als Aristoteles en Hegel geen algemene overtuigingskracht gekregen heeft, dan moet men zich bewust maken, dat de gang der empirische wetenschappen zich van dit soort filosoferen zo goed als niets aangetrokken heeft. Integendeel: de bloei der empirische wetenschappen begon pas goed, toen men zich van de christelijk geïnspireerde Aristoteles (zoals u weet: Thomas van Aquino) begon vrij te maken en de feiten onbevangen ging onderzoeken. En ook de moderne natuur- en geesteswetenschappen hebben in de negentiende eeuw hun hoge vlucht genomen zonder naar Hegel om te kijken. Ze hebben het wel niet, zoals Hegel, tot een gesloten wereldbeeld gebracht, en wie goed op de gang van zaken let, kan bemerken, dat het Hegelse denken uit deze omstandigheid altijd weer zijn kracht put. Empirische inzichten blijven uiteraard altijd onverbonden naast elkaar staan en al kunnen zij ons heel wat oriëntatie verschaffen in de tijd-ruimtelijke wereld, waarin wij ons bewegen: over de zin en de samenhang van het geheel vermogen zij ons niets te openbaren. Wij zijn daaromtrent aan ons eigen vermoeden, ten slotte aan ons geloof, overgelaten.

Mijn studies omtrent de geschiedenis der filosofie hebben mij tot de opvatting gebracht, dat deze twee wijzen van filosoferen, de dialectisch-systematische dus en de empiristisch-positivistische, niet slechts door heel de geschiedenis heen naast elkaar gelopen zijn, maar dat zij dat ook tot in lengte van dagen zullen blijven doen. Men kan met Dilthey constateren, dat dit te wijten is aan een verschil van denktipe. Men kan echter ook de mening toegedaan zijn, dat er twee oerbehoeftes van de denkende mens aan ten grondslag liggen. De ene oerbehoefte breekt a.h.w. met hartstochtelijk geweld bij Galilei door. Hij stelt, dat de afzonderlijke natuurverschijnselen tegen de samenhang van het geheel te isoleren en wiskundig bepaalbaar zijn en hij eist diensgevolge, dat aan iedere formulering omtrent de natuurverschijnselen de waarneming, de ervaring vooraf moet gaan en dat daarbij de zintuigen, als werktuigen der waarneming, de voorrang moeten hebben. Dienovereenkomstig zegt de moderne positivist Hans Reichenbach in *Der Aufstieg der wissenschaftlichen Philosophie* (Berlin 1953): „Die Wahr-

heit kommt van draussen; denn nur die Beobachtung physikalischer Dinge sagt uns, was wahr ist.”

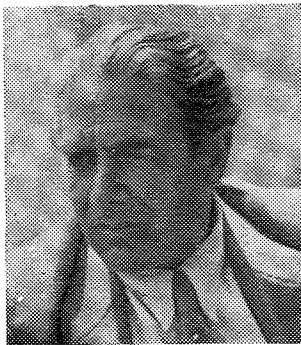
Andere oerbehoefte

Maar de andere oerbehoefte is daarnaast even sterk en doet zich met dezelfde hartstocht gelden. „Die Wahrheit ist das Ganze,” dit woord van Hegel drukt op onovertroffen wijze uit, waarom het hier gaat. Nooit kan de waarheid omtrent de mens en de wereld in het afzonderlijke verschijnsel gevonden worden. Ik moet weten, waarom het in het geheel gaat, wanneer ik de rol van het afzonderlijk verschijnsel in dit geheel wil bepalen. En op dit geheel kan alleen het abstracte denken vat krijgen, dat van het afzonderlijke verschijnsel afziet, zich a.h.w. daarboven verheft. En (dat is de sleutel tot het gedachtenexperiment van Hegel), hoe zou het anders kunnen dan dat de subjectieve, van zich zelf bewuste, geest en de objectieve, van zich zelf onbewuste natuur ten slotte één zijn. Dat dus de dialectische beweging, die de geest in zijn denken doorloopt, in de natuur – en in de geschiedenis – terug gevonden moet worden. Maakt men zich dit bewust, dan kan ieder afzonderlijk verschijnsel – juist in zijn begrensdheid – als integrerend deel van het geheel begrepen worden.

Kan het dat werkelijk? Ik wil er niet op insisteren, dat de onbevangenheid tegenover het afzonderlijk verschijnsel hierbij in gevaar verkeert. Dat vooral de fenomenen gevoel en wil in het gedrang komen. Ik wil de grens en het gevaar van dit soort filosoferen liever met een paar voorbeelden illustreren, die ik aan Hegel's *Philosophie des Rechts* ontleem, het boek, dat volgens mij het experimentum crucis vormt voor de kracht van Hegel's gedachtenbouw, omtrent de situatie van de mens in de wereld helderheid te verschaffen.

Hegel behandelt in de §§244 ff. het probleem van het pauperisme. Hij constateert eenvoudig, dat de armen, die hij op hun laagste trap „Pöbel” noemt, voor de burgerlijke maatschappij onvermijdelijk, ja onmisbaar zijn. Ik citeer uit § 245: „Wird der reichen Klasse die direkte Last aufgelegt, die auf die Armut zugehende Masse auf dem Stande ihrer ordentlichen Lebensweise zu erhalten, so würde die Subsistenz der Bedürftigen gesichert, ohne durch die Arbeit vermittelt zu sein, was gegen das Prinzip der bürgerlichen Gesellschaft und das Gefühl ihrer Individuen von ihrer Selbständigkeit und Ehre wäre; oder sie würde durch Arbeit (durch Gelegenheit dazu) vermittelt, so würde die Menge der Produktionen vermehrt, in deren Überfluss und dem Mangel der verhältnismässigen selbst produktiven Konsumenten gerade das Übel besteht, das auf beide Weisen sich nur vergrößert.” En dan wijst hij op Engeland en zegt: „Als das direkteste Mittel hat sich daselbst (vornehmlich in Schottland) gegen Armut sowohl als gegen die Abwerfung von Scham und Ehre, der subjektiven Basen der Gesellschaft, und gegen die Faulheit und Verschwendung u.s.f., woraus der Pöbel hervorgeht, dies erprobt, die Armen ihrem Schicksal zu überlassen und die auf den öffentlichen Bettel anzuweisen.” Ik realiseer mij wel ter dege, dat toen de rampzalige gevolgen van de industrialisering en het Schicksalhafte van een steeds groeiend pauperisme in de negentiende eeuw nog niet algemeen zichtbaar waren. Maar dat men door de filosofie het maatschappelijk bewustzijn een goed geweten trachtte te geven t.o.v. de existentie van een bevolkingslaag, die door haar existentie tot een mensonwaardig bestaan veroordeeld was, dit vind ik in strijd met iedere wijsgerige bezinning en het kan dan ook niet anders dan dat op dit punt de rebellie opkwam tegen Hegel's Wijsbegeerte en tegen iedere wijsgerige poging, de menselijk-maatschappelijke omstandigheden te „begrijpen.”

Een tweede voorbeeld, om het ontoreiken-

IK denk er ZO over

Openbaar kunstbezit en de radio

Mag ik een kritische opmerking maken n.a.v. het „Kritisch Allerlei” van 22 oktober j.l. over de uitzending van „Openbaar Kunstbezit”? Het geeft de suggestie dat de „Hilversumse Heren” iedere vorm van culturele zending mijden als de pest. Zo staat het er. Maar ik geloof dat dit oordeel door de feiten inzake „Openbaar Kunstbezit” niet bevestigd wordt. Deze feiten zijn:

1. OKB kan waarschijnlijk nog gedurende een jaar in het radioprogramma blijven;
2. De propaganda voor OKB via de radio blijft ook daarna mogelijk;
3. Reeds in hetzelfde jaar zal OKB in het TV-programma kunnen experimenteren;
4. OKB zal in het TV-programma alle gewenste technische medewerking krijgen.

Deze maatregelen worden genomen omdat men de OKB-uitzendingen meer geschikt vindt voor TV dan voor Radio. Men kan daarover twisten, maar rechtvaardigt het de uitspraak dat de Hilversumse heren iedere vorm van culturele zending mijden als de pest? Me dunkt van niet.

En nog een vraag: Waarom is het waarschijnlijk dat zulke dingen zich bij een ander omroepbestel niet zouden voordoen? Het lijkt me dat juist een zaak als deze weinig met het bestel te maken heeft. De hele kwestie speelt zich af in de sfeer van de taakverdeling tussen Radio en T.V. De schrijvers van de Volkskrant en het Kritisch Allerlei hebben het zich te gemakkelijk gemaakt.

J. Hermans

Het geschenk der kennis

Een buschauffeur in Kopenhagen, een scholier in Amsterdam, een leraar in New York – dát zijn slechts enige voorbeelden uit de duizenden mannen, vrouwen en kinderen in dertien landen, die meedoen aan de actie tegen de onwetendheid. Deze campagne wordt over de gehele wereld gehouden volgens een ongeëvenaard systeem, dat de internationale hulp van mens tot mens betreft en waarmee tien jaar geleden een begin werd gemaakt door de Opvoedkundige, Wetenschappelijke en Culturele Organisatie van de Verenigde Naties (de Unesco).

Onwetendheid is de grondoorzaak van een van de belangrijkste vraagstukken, waarvoor de volkeren der wereld zich geplaatst zien. Kennis is de sleutel, welke nodig is om de deuren naar economische en sociale vooruitgang te openen en om de harten en geesten der mensen te ontsluiten voor een beter wederzijds begrip. Maar hoe verschaft men de sleutel aan diè helft van de volwassenen op de wereld, die niet kan lezen of schrijven, aan de 300 miljoen kinderen, die geen scholen en geen onderwijzers hebben? Hoe voorziet men in de leermiddelen om meer onderwijzers, verpleegsters, handwerkers en alle andere deskundigen en technici – in de meeste landen in zo beperkte mate beschikbaar – op te leiden? Deze vragen te beantwoorden is voor een groot deel het doel van het werk van de Unesco. Haar leden-staten dragen samen zorg voor nationale, regionale en internationale programma's – dikwijls in samenwerking met de Verenigde Naties en andere intergouvernementele organisaties – om het analfabetisme uit te roeien, de maatschappelijke ontwikkeling en de technische opleiding te bevorderen. En – zoals zo dikwijls gebeurt – vele mensen vragen „Waarmee kunnen wij helpen?” als zij van dergelijke activiteiten horen.

Teneinde deze bereidwilligheid om te zetten in doeltreffende daden, heeft de Unesco het Geschenkbonnensysteem bedacht en weldra hielpen duizenden mensen mee. Op scholen, in maatschappelijke en burgerlijke clubs, bij godsdienstige en arbeidsgroepen, vrouwen- en jeugdorganisaties zijn geschenkbonnen een praktisch middel geworden om uitdrukking te geven

aan het aandeel, dat hun leden hebben in de hulp aan andere volken en de directe deelname aan het werk van de Verenigde Naties-familie.

Eenvoudig systeem

De werking van het systeem is eenvoudig. Een bepaalde groep kiest zijn project uit een door Unesco opgestelde lijst, waarop scholen, bibliotheken, technische instituten, opleidingscentra en andere onderwijsinstellingen voorkomen, die dringend hulp nodig hebben. Zij brengen geld bijeen om geschenkbonnen te kopen en zenden deze rechtstreeks naar hun project, alwaar de bonnen worden gebruikt als een soort internationale „cheque” om de benodigde onderwijsmiddelen te kopen.

Het programma heeft bovendien twee andere aantrekkelijkheden van misschien zelfs grotere waarde dan de concrete hulp, die verschaft wordt. De schenkers kunnen projecten kiezen, welke hetzelfde doel nastreven als zij beogen: zo voorziet een lagere school in de Verenigde Staten scholen in Korea van met bonnen gekochte boeken, een organisatie van plattelandsvrouwen helpt een opleidingscentrum voor vrouwen in Ceylon, een Deense coöperatie zendt bonnen naar een coöperatieve maatschappij in India. Aldus heeft juist door zijn geschenkbonnen campagne het leerprogramma van zo'n groep over het betreffende land, waaraan bonnen gestuurd worden, of het werk van de organisaties der Verenigde Naties in dat gebied, bijzondere belangstelling en betekenis.

Het tweede unieke trekje is het persoonlijk aspect: schenkers en ontvangers van bonnen krijgen rechtstreeks contact met elkaar. Schoolkinderen in Frankrijk sturen bonnen naar leerlingen van een Marokkaanse school, die antwoorden en bijzonderheden verstrekken over hun school en hun dagelijks leven – en dan is er weer een brug tussen volkeren geslagen.

Daarom hebben de geschenkbonnen de naam gekregen van „geschenken, die kennis geven en vrienden verwerven” – een passende waardering voor het doel van dit streven en het door Unesco-pioniers, die op zo praktische wijze het ideaal der internationale samenwerking bevorderen, verkregen resultaat.

Verdere inlichtingen UNESCO, Oranje Nassaulaan 5, Amsterdam.

de van dit soort filosoferen aan te tonen, vind ik in de plaats, die Hegel aan de vrouw toewijst. Ik citeer de „Zusatz” tot § 166: „Frauen können wohl gebildet sein, aber für gewisse Produktionen der Kunst, die ein Allgemeines fordern, sind sie nicht gemacht. Frauen können Einfälle, Geschmack, Zierlichkeit haben, aber das Ideale haben sie nicht. Der Unterschied zwischen Mann und Frau ist der des Tieres und der Pflanze: das Tier entspricht mehr dem Charakter des Mannes, die Pflanze mehr dem der Frau, denn sie ist mehr ruhiges Entfalten, das die unbestimmtere Einigkeit der Empfindung zu seinem Prinzip erhält. Stehen Frauen an der Spitze der Regierung, so ist der Staat in Gefahr, denn sie handeln nicht nach den Anforderungen der Allgemeinheit, sondern nach zufälliger Neigung und Meinung. Die Bildung der Frauen geschieht, man weiss nicht wie, gleichsam durch die Atmosphäre der Vorstellung, mehr durch das Leben, als durch das Erwerben von Kenntnissen, während der Mann seine Stellung nur durch die Errungenschaft des Gedankens und durch viele technische Bemühungen erlangt.”

Men zou over deze alinea allerlei grapjes kunnen maken. Maar het is mij in alle ernst om niets anders te doen dan naar voren te brengen, dat het dialectisch-systematisch filo-

soferen, dat er op uit is, de redelijkheid van de gegeven werkelijkheid te bewijzen, altijd in het gevaar verkeert, de existentiële moeilijkheden, die het mens-zijn en de menselijke samenleving te zien geven, over 't hoofd te zien. Dat, als men deze existentiële moeilijkheden in het centrum der belangstelling plaatst, een heel andere wijze van filosoferen op gang komt. Niet als „der Weisheit letzter Schluss.” Het behoort tot de situatie van de mens, dat die nergens ter wereld te vinden is. Maar juist hierom als een wijze, die aan de telkens nieuwe taak, die aan de mens gesteld is, beantwoordt. Aan de opgave het pauperisme te overwinnen net zo als aan de taak, wezen en functie der vrouw opnieuw te bepalen. Bepalen natuurlijk alweer niet in de zin van een eens en voor altijd vaststellen. Maar om de vrijheid te veroveren steeds nieuwe mogelijkheden te realiseren.

Om duidelijk te maken, wat met deze omschrijvingen bedoeld is, sluit ik bij een wijsgerig werk aan, waarvan tot nu toe in de Westerse wijsgerige literatuur nog weinig sprake geweest is. Nicola Abbagnano, *Introduzione all'esistenzialismo*, 1942, een werk dat in het Duits vertaald is onder de titel: *Philosophie des menschlichen Konflikts, eine Einführung in den Existentialismus* (Rowohlt's deutsche Encyclopädie Nr. 43).

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 1 01 63; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

Begin jan. a.s. te huur aangeb. bij humaniste (begin 60) vrije parterre best. uit: grote gem. suite, keuken, douche en tuin. Er is tel., olie-verw. en privé-ingang. Ind. gewenst tevens kabinet op eerste etage. Goede en gez. stand. te Rijswijk b. d. Haag. Brieven onder no. nov. 2 van dit blad.

Jong echtpaar met zoon van 5 mnd. zoekt voor de tijd van 8 mnd. gemeub. of ongemeub. kamers met kookgelegenheid in Eindhoven of omgeving. Brieven onder no. nov. 3 aan het bureau van dit blad.

Voor

CREMATIE

blijft onder de gewijzigde wet een

VERKLARING

noodzakelijk.

Formulieren hiervoor zijn gratis verkrijgbaar bij de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE

Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage

Tel. (070) 55 47 97

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Leden-abonnees in Amsterdam kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 128 II, Amsterdam-Z.

Mogen wij onze lezers nog eens attent maken op de volgende door het Humanistisch Verbond uitgegeven brochures?

U kunt deze verkrijgen tegen de er achter genoemde prijzen.

Wat ben ik eigenlijk?	f 0.25
Dit wordt gedaan	- 0.30
Een verrassende ontmoeting	- 0.25
Het rassenprobleem	- 0.25
Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom	- 0.75

Een volledige brochurelijst wordt U op Uw verzoek gaarne toegezonden.

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging.

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris: J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

Humanistisch Kinderhuis „Ellinchem” te Ellecom (Gld.), doorgangshuis en selectiecentrum voor gezinsverpleging, voor jongens en meisjes van 0-21 jaar, (cap. 38 kinderen), vraagt per 1 januari 1961:

GROEPSLEIDER

voor een groep van 12 schooljongens van ca. 8-14 jaar.

Gezocht wordt een beschaafde kracht met een goede algemene ontwikkeling, bij voorkeur met vakopleiding.

Salaris: f 3936,- tot f 6024,- per jaar, afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring. Aftrek kost en inwoning f 948,- per jaar. Vakantietoeslag 4 %, 3 weken vakantie per jaar, 6 vrije dagen per maand.

Sollicitaties te richten aan de directeur, Zutphenseweg 38 te Ellecom.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van N. van Gelder, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins. Abonnementsprijs f 10,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 1,75.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER - DEVENTER.** Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

WOORD VAN DE WEEK

(radio-lezingen van het Humanistisch Verbond)

Het aantal abonnees is van september 1958 tot november 1960 toegenomen met 3400 en bedraagt thans ruim **4700**

Wij openen voor hen, die voor 1961 abonnee willen worden, de mogelijkheid om alle nog in 1960 verschijnende nummers gratis te ontvangen.

De abonnementsprijs ad f 4,- per jaar diept u over te schrijven op postrekening 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring te Utrecht met als omschrijving: **Nieuw abonnee 1961.**

Na ontvangst krijgt u alle verschijnende nummers regelmatig toegezonden.

Humanistische Stichting

Socrates

Oudegracht 152, Utrecht

Landdag 11 december

Deze „najaarslanddag” zal weer gehouden worden in de gebouwen van de Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort. Het onderwerp zal zijn:

Kosten f 3,-; voor donateurs en contribuanten f 1,-. Desgewenst kan een lunch geserveerd worden voor f 2,75.

Aanmelden of inlichtingen: Secretariaat Socrates, Oudegracht 152, Utrecht.

De functie van de kunst bij de zelfontdekking van de mens
Herkennen wij ons in de moderne literatuur?

Spreker: Prof. Dr. J. C. Brandt Corstius

Voorzitter: Prof. Dr. L. G. van der Wal